

תפעול רפת - סוגיות הלכתיות

- א. הכשרת מכון חליבה לפסח
 ב. הזרעה מלאכותית בחול המועד
 ג. הכנת קש לשמיטה

א. הכשרת מכון חליבה לפסח

סיפר לי הח' פרץ שורק נ"י, חבר קיבוץ חפץ חיים: "כשנכנסתי לעבוד ברפת בקיבוץ חפץ חיים היו נוהגים לערוך מבצע הכשרה לפסח במכון החליבה. מבצע פסח לא כלל רק את ניקיון הרפת והמכון מחשש מזון שיש בו חשש חמץ, אלא נהגו להגעיל וללבן את מכון החליבה כולו. היה זה מבצע מטורי: הגעילו אפילו את הגביעים שמצמידים לעטיני הפרות, את הצינורות ואת הצנצנות בהן נאסף החלב. אף אחד לא שאל מדוע חייבים לנהוג כך.

לאחר מספר שנים, נקנה מיכל חדש לאיסוף החלב. מיכל זה היה בנוי בצורה של טרמוס ענק. את מיכל הטרמוס לא היה ניתן להכשיר בדרך ההגעלה המקובלת של הכנסת הכלי לתוך יורה גדולה של מים רותחים, וגם היה בלתי אפשרי להרתיח בתוכו מים.

נגשתי למורי ורבי הרב קלמן כהנא זצ"ל, רב הקיבוץ ושטחתי לפניו את הבעיה.

הרב קלמן האזין, חשב ואחר כך חיך. "ההלכה היא שאין כל צורך להכשיר את המיכל", היתה תשובתו. הרב קלמן הסביר, שכיוון שחומו של החלב אינו עולה על 38 מעלות, הרי מדובר כאן במשקה שאין היד סולדת בו, ומשקה קר אינו מבליע איסור חמץ במיכל. מסיבה זו גם אין צורך להכשיר את הגביעים והצינורות לפסח. לגבי הגומיות שאוטמות את הגביעים ואת הצינורות, כיוון שרגילים במשך השנה להחליף מספר פעמים את הגומיות והאוטמים, הרי יש להציע - בתור הידור גרידא - לכוון את החלפת הגומיות החדשות לתקופה של לפני פסח.

לאור ה"קולא" ששמענו, שאין חובה להכשיר את מכון החליבה, התעוררה השאלה - מעיקרא מאי קסבר? מדוע החמירו כל השנים להכשיר את כל מכון החליבה לפסח?

במענה לתמיהה, העלה הרב קלמן השערה שנראית סבירה מאד. בזמנו, נאסף החלב של הרפת בכדי מתכת בעלי קיבולת של 25 ליטר כל אחד. חלק ניכר מהחלב הועבר לצריכה עצמית במשק, שכללה גם ייצור גבינות. את הכדים היו לוקחים למטבח של הקיבוץ, שם היו שמים אותם על כירות הגז ומרתיחים את החלב. חלק מהכדים אף הגיעו לחדרי החברים. במציאות זו, שבמשך השנה הכדים הסתובבו במטבח של חמץ, עברו שם חימום ולא היתה שמירה שלא יגיע לכד חמץ, נפסק שיש להכשיר את הכדים לקראת חג הפסח.

במשך השנים קנו צנצנות קבועות לאיסוף החלב מהרפת, ואלו עמדו במכון החליבה מבלי שניתן היה לשנע אותם משם. וכך, למרות שהצורך להכשיר פג והפך ללא אקטואלי, המשיכו בהכשרת המכון כולו לקראת פסח.

מזה נלמד - סיים הרב קלמן, שכאשר עושים שינוי, קונים ציוד חדש וכדומה, כדאי לשאול את הרב

פעם נוספת ולהתייעץ האם אין לדבר השלכה הלכתית כל שהיא."

ב. הזרעה מלאכותית בחול המועד

באותה הזדמנות סיפר הח' פרץ שורק על שאלת הזרעה מלאכותית של הפרות, שהתעוררה בחול המועד ברפת של קיבוץ חפץ חיים: "ברפתות החלב נוהגים להרביע את הפרות בזירמה מפריס מובחרים ביותר הגדלים בחוות גידול מיוחדת. זאת על מנת שהעגלות שימליטו הפרות מזירמה זו יהיו בעלות תכונות גנטיות מיטביות בכל הנוגע לתנובת החלב שלהם. את ההזרעות מבצעים רופאים ווטרינריים, הקובעים ע"פ חום גופה של הפרה האם הפרה נמצאת במצב שהזירמה תקלט ברחם והפרה תתעבר. חום זה אינו יציב ומשתנה במשך התקופה, וכאשר החום יורד, הסיכוי להתעברות הפרה נמוך.

פניתי בשאלה לרב קלמן, האם מותר להזריע בחול המועד. הצגתי את הבעיות בדחייה לאחר המועד כך: ישנו חשש שאם ידחו את ההזרעה, הפרות לא יתעברו באותה שנה. הרב קלמן השיב, שבמקרה זה מותר להזריע במועד את הפרות. על תשובה זו הקשיתי: הרי מפורש בשולחן ערוך (סי' תקלו סע' ג) שאין מרביעין בהמה במועד?! הרב קלמן השיב, שבמקרה זה הוי חשש לדבר האבד אם הפרה לא תתעבר, ולכן מותר הדבר".³

"טיפ" נוסף היה נוהג הרב קלמן כהנא זצ"ל לתת: כאשר אדם שואל את הרב שאלה, אל יחשוב השואל שמספיק לומר לרב את השאלה "בערך", והרב כבר יצליח "לארגן את הדברים" ולתת תשובה; ההפך הוא הנכון. על השואל מוטל להכין את השאלה בצורה המפורטת ביותר, וככל שיעמיק השואל בהסבר צדדי השאלה, כן יקל לרב לתת תשובה נכונה למה שנשאל.

ג. הכנת קש לשמיטה

מכאן נפנה לדון בשאלות נוספות. ההכנות לקראת שנת שמיטה הבאה עלינו לטובה לא פוסחות גם על ענף החי. בענף הלול והבקר מאכילים את בעלי הכנף ובעלי החיים למיניהם בתערובת של דגנים. תערובת זו מורכבת בדרך כלל מדגנים וקטניות המיובאים מחו"ל, מה שאומר שבדרך כלל אין בתערובת חשש של איסורי שמיטה. כמובן, אם מדובר בתבואה או קטניות הגדלים בארץ, שיש בהם איסורי ספיחין, התמונה שונה, מכיוון שגידולים אלו אסורים בשימוש".⁴

בעיה אחרת שבנוגע לפתרונה מתחבטים רבני הישובים והאחראים על מרכזי המזון של שומרי שמיטה היא, בדבר הכנת קש לרפתות. הקש משמש להאבסת הבהמות. השאלה היא, האם במקרה ויש חשש שלא יהיה ניתן להשיג קש ללא חשש ספיחין, יש לרכוש כבר עכשיו - בערב שמיטה - כמות כפולה של קש מיבול תבואת שישית, לאחסן אותו במתבנים, ולשומרו עד למוצאי שנת שמיטה, או שניתן לוותר על כך, ולהשיג את הקש הנצרך בשנה הבאה גם מיבול שנת שמיטה שיהיה בו איסור ספיחין. יש המציעים לנקוט באפשרות הראשונה לרכוש כמות כפולה של קש של יבול שישית, כדי לא להיכנס לספיקות. החיסרון בפיתרון זה, שהוא כרוך בעלות כספית גבוהה, הן ברכישת הקש והן באחסונו במתבנים סגורים הרמטית, שבהם ניתן לאחסן את הקש לתקופה של שנתיים".⁵

3. יש להעיר כי במשנה ברורה שם (סק"ו) הובאה מחלוקת אחרונים האם חשש לדבר האבד מתיר להרביע בהמה במועד.

4. החזון איש נוהר שלא לדבר על איסור הנאה בספיחין משום חשש 'בל תוסיף' של איסור הנאה באיסורי דרבנן.

5. אם הקש יאוחסן במתבן לא סגור, הקש יתקלקל מהגשם ויסרח במהרה, ובבא העת לא תמצא בו תועלת.

מה הבעיות ההלכתיות בקש של שביעית? מן התורה - כל יבול שנת שמיטה, אפילו כזה שנזרע בשמיטה עצמה, מותר באכילה ובשימוש. אמנם, חכמים גזרו את גזרת ספיחים, האומרת שכל צמח שגדל בשביעית, בין שנזרע על ידי אדם בין שצמח מעצמו, הרי הוא אסור באכילה. בשמיטת תשי"ב אסר החזון איש על משק המושב יסודות להשתמש בגרעיני תבואה שנזרעה בשיטת אך הגרעינים שלה "הביאו שליש" בשמיטה, בגלל גזרת ספיחין. החבר אביגדור פ. ז"ל, מרכז המשק דאז של יסודות, רצה להשתמש בתבואה זו למאכל בעלי חיים, אך גם שימוש זה אסר החזון איש. החזון איש הורה לרב דוד בן ציון קליין זצ"ל, רב דיסודות, לקצור את השיבולים ולהניח אותם בשדה, אך התיר להם להשתמש בגבעולים (דהיינו הקש), כיון שמפורש ברמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"דה"ד) שעל תבן לא גזרו חכמים איסור ספיחין⁶. אמנם, החזון איש הוסיף שעל אף שבתבן ובקש אין איסור ספיחים, הגרעינים שבתוכם אסורים בשימוש ויש להוציא אותם. באופן מעשי קשה ליישם את פסק החזון איש, כי בלתי אפשרי להוציא את הגרעינים הללו מן הקש, וצ"ע.

לולי דברי החזון איש היה ניתן ללמוד אחרת את הסוגיה. לכאורה יש מקום לדקדק, מדוע נקטו הירושלמי והרמב"ם שרק תבן מותר בשמיטה, ולא הזכירו ביחד עימו את הקש?! הרי מפורש בתורה, שבני ישראל בעבודת הפרך שלהם במצרים, יצאו לשדות כדי לקושש קש לתבן. כלומר, הם יצאו לאסוף את קש התבואה, דהיינו הגבעולים הארוכים שלה, אותו היו קוצצים לתבן ומערבים אותו בטיט ללבנים. מכאן, שיש זהות בין הקש והתבן, ואם התבן מותר בשמיטה, הוא הדין לגבי הקש! נראה, שאילו היה מותר גם הקש בשמיטה, אזי גם השיבולים שנמצאות בתוך הקש היו מותרות. אולם השיבולים שבקש לא הותרו, ומה שהתחדש בהלכה זו של התבן הוא שרק התבן הקצוץ הותר, אף אם מעורבים בו אי אלו גרעינים. וכן ראיתי שהסיק הגר"ח גריינמן, שהחידוש בזה שהתבן מותר בשימוש בשמיטה מתייחס לגרגרי תבואה הנמצאים בתוך התבן, שגם הם מותרים ולא גזרו עליהם⁷. לאור כך מסתבר שאין צורך להוציא את הגרעינים מתוך הקש, וניתן להשתמש בו כמות שהוא.

אמנם, למעשה, קניית חבילות קש שגדלו בשמיטה כרוכה בכמה בעיות נוספות: א. אסור לאחסן כמויות גדולות של פירות שביעית, ולכן קניית קש בכמויות ואחסנתו במתבנים אסורה (ספר שנת השבע סימן טו, ד). ב. יש לבער את הקש בזמן הביעור שלו, והוא משתרד רביעה שניה (סוף מרחשוון של שמינית).

לעתים יש גם להתייחס לבעיית נזרע באיסור בשביעית. איסור זה של "נזרע באיסור בשביעית", אינו מפורש במשנה וברוב הפוסקים, ורק משתדלים להחמיר ולא לקנות פרחים חד שנתיים שנזרעו בשמיטה. זאת, למרות שאין בפרחים איסור ספיחין, משום שאין זה חיי נפש להינזר מהם בשמיטה.

אלא ששונים הם פני הדברים לגבי צרכי בעלי חיים, שהרי במכתבו מודאג מרן החזון איש מאד מ"חסרון מזונות לילדים ולטף בחפץ חיים, ו... **מחסרון המזונות לבהמה והעוף!** אפילו אם יחסר רק קש לרפד את חצר הרפת מלאת הזבל, הדבר ידרדר את הממשק התברואתי של הרפת לדרגה קריטית, ולכן אין מחמירים בחומרא זה של "נזרע בשביעית" ברפת כשאין ברירה אחרת.

6. ע"פ מאמר פרי עטו של ר' עזריאל שורץ בביטאון "בישובינו" (גליון 17 עמ' 37).

7. גם בפסח נראה שאין איסור הנאה בקש שיש בו קצת גרעיני תבואה שהחמיצו או שיש חשש שיחמיצו מכיוון שהם בטלים בשישים בקש (עיין אור"ח תמ"ז ד' ובמשנה ברורה ס"ק לה). [ועיין במאמרו של הרב נהוראי בקובץ זה - הערת העורך].

אמנם, האיסור לאחסן כמויות גדולות של יבול שמיטה לא נפתר. למעשה, דעת החזון איש היא שדוקא יצירת מאגר אוכל גדול לצורך מסחרי נאסרה בשמיטה, אבל קניית קש לצורך אכילה יומיומית של הפרות וכן לצורך ריפוד הרפת לא נכלל באיסור של אגירת מזון במחסנים.